

РОЗДІЛ 3
З епістолярного архіву

Зінаїда Пахолок

**Листи спадкоємиці інтелектуальних аристократів Константи́ни Малицької
до Марії Грінченко**

Постать Константи́ни Малицької потужна і яскрава, але й дотепер не є широко відомою, оскільки її активна діяльність припала на історичні баталії першої половини ХХ ст., з яких творилася майбутня незалежність України.

Поет і прозаїк, педагог і просвітниця, редактор і журналістка, літературознавець і громадський діяч Константи́на (Костянти́на) Малицька народилася 30 травня 1872 р. в селі Кропивник (тепер Калуського району Івано-Франківської області), у сім'ї греко-католицького священника Івана Малицького (1842–1875), у якого батько був священником. Мати К. Малицької – Олена Гетьманчук «походила теж із священничого роду, була освіченою жінкою, громадською діячкою. Вона була учасницею установчих зборів “Товариства руських жінок”, які відбулися в грудні 1884 року в Станіславі за ініціативою Наталії Кобринської. Дідом по матері Константи́ни був відомий український вчений-історик, етнограф, церковний і політичний діяч, посол до Галицького сейму та Австрійського парламенту, о. Антоній Петрушевич. Батька Константи́на втратила рано, її освітою займалася мати, яка переїхала до Станіслава. Вона підготувала доньку до вступу в Станіславську державну гімназію, яку Константи́на Малицька успішно закінчила 1889 року»¹.

Надзвичайно велику роль для інтелектуального розвитку Константи́ни мала дідова бібліотека, тому що одним із захоплень А. Петрушевича було колекціонування книг і стародруків. Пристрасть до читання з юних літ не полишала К. Малицьку та в повній мірі проявилася під час навчання у Львівській державній семінарії, коли вона послуговувалася книгозбірнею при соборі Святого Юра.

Отримавши диплом народної вчительки в 1892 р., молода інтелігентка стає до праці в містечку Єзуполі біля Станіслава (нині – Івано-Франківська), потім працює в Галичі, де ініціює створення читальні «Просвіти» та заохочує мирян до участі в церковному хорі. До цього часу належали їй перші письменницькі спроби, дебют відбувся 1896 р. у дитячому журналі «Дзвінок», а через три роки з'явилася збірка оповідань про мужні вчинки дітей «Малі герої».

14 травня 1899 р. в залі «Руської бесіди» в Станіславі К. Малицька прочитала доповідь «Жіночі типи в найновішій українсько-руській літературі», яка відразу була надрукована в чернівецькій газеті «Буковина» та передрукована у львівському часописі «Діло». У результаті активної громадсько-культурної та просвітницької діяльності «в молодій вчительки виникли непорозуміння зі шкільним начальством. Про їхні причини можна здогадатися із заходів, ужитих керівництвом щодо вчительки. Керівництво вирішило перевести її на роботу в так звану Західну Галичину, тобто на польську етнічну територію. Це був поширений тоді спосіб боротьби з українством: учитель-українець на польській землі вимушено ставав польським педагогом, а українським школярам на зміну присилали або колонізатора, або, щонайменше, пристосуванця з українців»².

© Пахолок З., 2017

¹ Лялька Я. С. Увічнена в бронзі / Ярослав Лялька // Товариство «Рідна школа»: історія і сучасність : наук. альм. – Львів, 2009. – Ч. 5. – С. 252–253.

² Задорожний В. Б. З когорти завзятух духом / Василь Задорожний // Дивослово. – 2005. – № 10. – С. 64.

Про цей новий, важливий період свого життя працююча й рішуча К. Малицька згадає на схилі днів: «Моє знайомство з Буковиною датується з року 1903, коли-то замість іти на заслання до Беча на захід, перенеслася я добровільно на полудне. Переді мною були вже там деякі вчителі-галичани, бо тодішній шкільний інспектор, незабутньої пам'яті Омелян Попович, радо в тому часі приймав галицьких утікачів. І так у половині вересня 1903 року склала я вже по-німецьки в кіцманському старостві службову присягу на вірність цісареві й потомкам з його крові. <...> Посаду дістала я відразу сталу при 5-класовій народній школі в Лужанах під самими Чернівцями...»¹.

На той час Лужани були важливим осередком українства в Буковині, тому не випадково саме тут розкрився педагогічний і громадський дар енергійної, патріотичної, креативної та безмежно талановитої натури К. Малицької. Вона знайомиться з письменницями Є. Ярошинською та О. Кобилянською, з редакторами газети «Буковина» Я. Веселовським та журналу «Промінь» І. Герасимовичем.

За рік молода вчителька впорядкувала і видала «Збірник народних і патріотичних пісень на голоси дитячі у супроводі фортепіано», до нього увійшли пісні на слова молодої поетеси «Чом, чом, земле моя», «Соколи, соколи!» (Сокільський марш)², опублікувала п'єсу для шкільної постановки «Під нову зорю» (1906).

К. Малицька стала активною учасницею феміністичного руху, який започаткувала на західноукраїнських землях Н. Кобринська. Погляди на завдання цього руху знаходимо «у рефераті К. Малицької “Про жіночий рух”, що був прочитаний на жіночому вічі в Станіславові (1902) і виданий окремою брошурою (1904)»³, а практичною реалізацією виявилось заснування у травні 1905 року «Жіночої громади».

Подвижницька діяльність К. Малицької була помічена, і на запрошення Українського педагогічного товариства у Львові вона з 1906 р. починає викладати у приватній дівочій школі ім. Т. Шевченка, якою керувала відомий у Галичині педагог М. Білецька.

Упродовж 1906–1914 рр. К. Малицька редагує журнал «Дзвінок». У цьому журналі надрукувала поезію до столітнього ювілею М. Шашкевича «В Маркіянові роковини» (1911), п'єси «Русалка Дністрова» (1914), «Вінок на могилу Тараса Шевченка» (1914), «Козацькі діти» (1914), «Святий Микола» (1914).

Під час педагогічної діяльності вчителька-літератор почерпнула багато життєвого матеріалу та втілила його в оригінальні художні образи, що дало повне право Є. Пеленському назвати її «сеніорка дитячої літератури»⁴. Літературний доробок обдарованного педагога з'являється у львівській та чернівецькій періодиці під псевдонімами: «Віра Лебедова, Віра Лебедів, Чайка Дністрова, Віра

К. Малицька

На звороті фото напис:
Вельмишановній Марії
Грінченковій,
Своmu широму другові
і незабутній розрадниці у час
Сибірського заслання

Конст. Малицька
Львів 14.VII.924

Фото було вкладено в лист з пієно
датою (див. Н. Лисенко, З. Пахолок,
Листи К. Малицької до
М. Грінченко. –
Дзвін. – 1998. – № 10. – С. 120),
на конверті зазначена адреса:
Україна – Київ,
вул. Володимирська 54,
Українська Академія Наук,
Високоповажній Добродійці Марії
Грінченковій.

¹ Малицька К. І. Чом, чом, земле моя / Костянтина Малицька ; упорядкув., прим. та наук., ред. О. М. Івасюк, В. Є. Бузинської. – Чернівці : Букрек, 2015. – С. 339.

² Погребенник Ф. П. Наша дума, наша пісня : нариси-дослідження / Федір Погребенник. – Київ : Музична Україна, 1991. – С. 169–175; Погребенник Ф. П. Українські пісні-гімни / Федір Погребенник. – Київ : Товариство «Знання» України; МП «Пам'ятки України», 1992. – С. 47–51.

³ Панкевич Г. В. Ольга Кобилянська і Константина Малицька / Г. В. Панкевич // Творчість Ольги Кобилянської у контексті української та світової літератури (до 125-річчя з дня народження письменниці) : тез. доповід. і повідом. Респуб. наук. конф. (24–26 листопада 1988 р.). Ч. 1 : Літературознавство. – Чернівці : ЧДУ, 1988. – С. 95.

⁴ Пеленський Є. Ю. Сучасне західно-українське письменство. Огляд за 1930–1935 рр. / Є. Ю. Пеленський. – Львів : Накладом автора, з друкарні «Слово», 1935. – С. 55–56. – (Літературна бібліотека).

Лужанська, Віра Л., В. Кропивницька, Конст. Малицька, Растик, К. М-а, К. М-Ка, Горський Степан, Кр. Софія, К., К. М., К. М..., М., Venellus»¹.

Окрім учителювання та творчої роботи К. Малицька працює в педагогічних товариствах «Рідна школа», «Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю» й активно співпрацює з «Просвітою». У 1912 р. Вона заснувала патріотичний «Кружок ім. Ганни Барвінок» і спільно з М. Білецькою фонд «На потреби України», який з часів війни став матеріальною допомогою для Українських Січових Стрільців. На жіночих зборах у Львові педагог-сподвижниця 14 грудня 1912 р. виголосила доповідь «Політичне положення під теперішню хвилю», а її учениця О. Степанів – «Завдання жінки на випадок війни».

Перед Першою світовою війною в Галичині К. Малицька знаходилася в центрі військово-патріотичний руху. Вона мала багато задумів на майбутнє, проте подальший перебіг подій не приніс нічого втішного, оскільки «незадовго до зайняття Галичини московською армією граф Бобринський наказав складати списки найвидатніших українців, а між ними на першому місці був митрополит Андрей. На початку жовтня 1914 року Бобринський розпорядився провести масові розшуки та ув'язнення, напр., у Львові впродовж кількох місяців арештовано 1200 українських патріотів. В глибину Росії було вивезено 578 українців, в тому числі 34 священники. Загальновідомо, що з цілої Галичини вивезено на схід понад 12 тисяч людей»².

Про ці буремні події К. Малицька напише у спогадах: «Вночі з 17 на 18 лютого 1915 року почалися арештування львівських українців військовою владою. Арештовано кілька-десять людей, в тому числі і мене, й запроторено всіх у тюрму, спершу при вулиці Казимирівській, опісля на Баторія. В тюрмі тримали нас до 28 травня, себто три і півмісяця. Ротмістр Лазовський, що переводив зі мною слідство (такі наш землячок із Поділля), дивувався за що нас в'язять і яка це “страшна наша програма”. А єдиною нашою провиною було, що всі ми були “мазепинці” і з нашими доморослими “руськими” не вітали російської армії хлібом-сіллю»³.

Опинившись у чужому та холодному краї, засланиця звертається до всіх знайомих з листами-проханнями надіслати їй книжок для роботи. Першою, хто відгукнулася, була Марія Миколаївна Грінченко (1863–1928), дружина й помічниця Б. Грінченка в його громадській, етнографічній і лексикографічній діяльності, авторка багатьох популярних брошур і книжок для народу, перекладачка художніх творів.

26 серпня 1915 р. К. Малицька відписує їй листа з розповіддю про поневіряння з вини царської адміністрації. За всіма описаними подіями стоїть незламність волі, вміння в найважчих умовах трудитися для майбутнього. Після повернення із заслання вона писала: «А коли вже треба жити тут довше, так стали ми, засланці, заводитись хазяйством. Хату я мала гарну, простору: світлиця і кухня, усе виліплене по тамошньому звичаю барвистими паперовими тапетами (червоні тюльпани на білому тлі). Стіни прикрасила буяками (кошиками з кори) з пучками засушених трав і зеленою піхтою (сосною), картинками з часописів, портретом Шевченка у вишиваних рамцях та інших наших письменників (листівки прислала пані Грінченкова). Долівку вистилила чолдонськими вистілками, широке ліжко футром білих ушканів – і сибірська хата стала українська»⁴.

Безпосередні, щирі, орієнтовані на конкретного адресата, на старшу колегу-друга, листи К. Малицької не позбавлені літературно-філософської форми. Їм властива публіцистичність, полемічний тон, коли йдеться про питання – бути чи не бути українській школі. Крім того, вловлюємо й вільний вияв внутрішнього стану авторки, в якому тісно переплетене особисте з громадським. Вони є документом епохи, правдивою розповіддю про жінку-подвижницю науково-

¹ Морозюк В. К. За забралом літературного псевдоніма і криптоніма (Письменники, публіцисти, літературознавці на сторінках галицьких видань XIX ст. – 40-х років XX ст.). Зшиток другий (Кот–Фра) / Володимир Морозюк. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2016. – С. 43.

² Нагаєвський І. Д. Історія Української держави двадцятого століття / Ісидор Нагаєвський. – Київ : Український письменник, 1993. – С. 57.

³ Малицька К. І. Чом, чом, земле моя / Костянтина Малицька ; упорядкув., прим. та наук., ред. О. М. Івасюк, В. Є. Бузинської. – Чернівці : Букрек, 2015. – С. 347.

⁴ Малицька К. І. Чом, чом, земле моя / Костянтина Малицька ; упорядкув., прим. та наук., ред. О. М. Івасюк, В. Є. Бузинської. – Чернівці : Букрек, 2015. – С. 359–360.

культурного й політичного життя в Україні, яка не скорилася долі, а йшла до мети, віддаючи всі сили задля прийдешнього.

На заслання К. Малицька провела шість років (до вересня 1920 р.) і багато часу приділила перекладам, про що сповіщала М. Грінченко, яка жваво цим цікавилася. У листах знаходимо згадку про переклади художніх творів з російської, французької, англійської, норвезької та шведської мов. Ці твори побачили світ у 1925–1932 роках у Львові¹.

У далекому краї життєва і творча енергія нуртувала в енергійній та комунікабельній К. Малицькій. З листів ми дізнаємося про її оточення – відомих галицьких діячів: К. Паньківського, О. Степанів, В. Трусевич, С. Федака, М. Цегельського, В. Шухевича, серед яких і депортовані до Сибіру: Ю. Балицький, Й. Гродський, Д. Ліськевич, В. Неділка, В. Охримович, Р. Ставничий.

Епістолярна комунікація К. Малицької є важливим джерелом для вивчення її біографії, хоча після повернення із заслання вона залишила спогади. Усі листи К. Малицької до М. Грінченко, датовані 1915–1924 рр., зберігаються в епістолярній спадщині родині Грінченків в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. За хронологічним принципом вони становлять дві групи: до першої належать 4 листівки і 7 листів 1915–1917 рр. (Ф. III – Од. зб. № 43299–43289), до другої – 1 листівка і 5 листів 1923–1924 рр. (Ф. III – Од. зб. № 43288–43283). Листи, надіслані після повернення із заслання, були надруковані раніше².

Листи К. Малицької до М. Грінченко, надіслані з Сибіру, подаємо в авторській редакції, яка є відображенням «формування койне освіченої верстви Східної Галичини, її соціолекту як самостійного системно-структурного явища»³.

***

III, 43299 (листівка)

Пинчуга⁴, 30.VI.915

Високоповажана Пані!

Мене адміністративним порядком вислано в Пинчугу (почта Богучани) губ. Енисейской. Відірвана від своїх, звертаю ся отсим до Вас по давній знакомости и прошу прислать мені книжок до читаня. Пожадана булаб тепер для мене добра російска граматика російської мови. Булаб дуже Вам вдячна. В надії, що не відкажете мому прошенню, здоровлю усім добром.

Константина Ив. Малицка

Пинчуга

¹ Гаєрштам Г. Вакації над морем / Густав Гаєрштам ; пер. зі швед. Константи́ни Малицької. – Львів : Накладом Українського Педагогічного Товариства, 1925. – 96 с. : іл. ; Оповідання з життя звірят ; пер. [з рос., норвез., англ.] Константи́ни Малицької. – Львів : Накладом Українського Педагогічного Товариства, 1925. – 43 с. : іл.; Топеліус З. Дар морського царя : казка / З. Топеліус ; пер. Константи́ни Малицької. – Львів : Накладом Українського Педагогічного Товариства, 1925. – 24 с. : іл. ; Берте Е. Маленькі школярки п'ятох частий світа / Елі Берте ; пер. із франц. К. Малицької. – Львів : Накладом видавництва «Рідної школи», 1928. – 196 с. ; Гарін (Михайловський) Н. Діточі літа Тьоми. Семейна хроніка / Н. Гарін (Михайловський) ; пер. з рос. Константи́ни Малицької. – Львів : Накладом «Рідної школи», з друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1929. – 136 с. ; Гойт Бренерт Е. Маленька вдова / Елінора Гойт Бренерт ; пер. Константи́ни Малицької ; образки виконав Петро Андрусів. – Львів : Накладом видавництва «Світ дитини», 1932 – 26 с. : іл. – (Діточа бібліотека ; книжечка 139).

² Лисенко Н. О., Пахолок З. О. Вірна своєму покликанню. З епістолярії Костянти́ни Малицької / Наталка Лисенко, Зінаїда Пахолок. – Дзвін. – 1998. – № 10. – С. 116–122.

³ Гірняк С. П. Лексичні особливості спогадів Константи́ни Малицької / Світлана Гірняк // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – Дрогобич, 2014. – С. 11–12.

⁴ Згідно адміністративно-територіального поділу 1913 р. у Єнісейській губернії був Єнісейський повіт, а в ньому волостний центр – Пінчуга. Після великої пожежі у цьому селі залишилося лише десяток дворів, тому центр перемістився в Богучани. Пінчуга, яка має історію від XVIII ст., так і не змогла відродитися, бо переважну більшість населення становили засланці. Тепер це селище в Богучанському районі в північно-східній частині Красноярського краю Росії.

Високоповажана Пані!

Сьогодні одержала я Вашу картку і посилку книжок і сердечно за усе дякую. Ви перші обізвили ся на моє прохання, хоч я на всі сторони порозписувала листи.

Як бачите, я також пала жертвою війни і опинила ся нечаяно на Сибірі. Моя Одиссея почала ся у Львові ще 17 (н. ст.) феврала 1914, де півчверта місеце скитала ся я по ріжних “університетах”. Зі Львова виїхали ми (я і 13 моїх товаришів) 28 мая (н. ст.) і були в дорозі два місяці. Їхали до Києва етапом, а відси до Красноярска на власний кошт через Москву, Вологду, Вятку, Екатеринбург, Омск. В Красноярску задержали ся ми 11 днів, а відтак парохомом по Єнісею¹ прибули в Єнісейск. Відси їхали 7 днів підводами Сибірською тайгою, а опісля 7 днів лодками по Ангарі², поки не опинили ся кожде у своїм місци призначеня. Мені вибрано Пинчугу. Зі мною є тут ще редактор «Письма з “Просвіти”» зі Львова Ю. Балицький³, а крім того ще кількох австрійських і німецьких підданих, не числячи політичних русских засланих.

Пинчуга – се одно з більших сіл Єнісейської губернії. Положена прегарно над величавою Ангарою серед Сибірської тайги. В селі є більша крамниця, де можна дещо дістати, але жите тут дороге і дорожє з кождим днем в міру, як прибувають нові засланці. Почту одержуємо раз в тиждень з Богучан. Часописи деякі тут дістаємо (Отклики Сибири⁴, Єнісейская мысль⁵, День⁶), але книжок небогато у нас. А так хотілоб ся тепер саме дещо гарного прочитати, бо часу в нас доволі і думки більш сконцентровані.

Хоч живу вже тут близько два місяці, досі ще не скучала. Робота все найдеть ся. Хазяйничаю, шию, читаю, пишу, ходжу на проходи і час сходить незамітно. За сім місяців мала вже час навчити ся терпеливости, так зовсім спокійно дожидаю, що будучність мені і нам усім принесе. Здоровля моє ніраз не потерпіло в довгій, томленій дорозі, а Сибірське підсонє досі мені служить. Не знаю, як буде в зимі. Тут бувають морози до 50°, а вже тепер палимо в печи, такі холодні ранки і ночі. За місяць – кажуть – упаде сніг.

Зими, правду сказати, бою ся, бо нічого теплого ні з одежі ні з постелі не маю (ніхто з нас взагалі). У Львові сказали нам, що всю дорогу будемо відбувати етапом, щонайбільше пішки, так

¹ Єнісей – одна з найбільших річок світу, названа давніми кіргизами Ене-Сай – «мати-річка». На Єнісеї розташовані міста Красноярськ і Єнісейск, про які згадує К. Малицька.

² Ангара – найбагатководніша притока Єнісею.

³ Балицький Юліан (1885–?) – культурно-освітній діяч, організатор протиалкогольного руху в Галичині, редактор видань товариства «Просвіта», зокрема, часопису «Письмо з “Просвіти”», який у 1909–1914 рр. став фаховим просвітницьким органом. Вивезений 1915 р. до Сибіру. Помер у Красноярську, але точна дата смерті невідома. К. Малицька у спогадах про повернення до Львова в останнє писала про живого товариша: «Щойно з початком червня 1919 р. пустилися ми в дорогу – я, ред. Балицький, одна малярка – російська засланка і місцева вчителька, що верталася на вакації до дому у Єнісейську. <...> Пили ми Ангарою – себто нас четверо і два гребці – три доби, раз тільки висідаючи на берег для нічлігу. <...> В Єнісейську пробули ми всього два дні, користуючись гостиною д-ра Антона Рака. Большевицький совет видав нам даровий проїзд до Красноярська, але радив поспішати, бо події мчать блискавкою і хто зна, чи через добу буде ще відкрита дорога до Європи. Тов. Балицький порішив залишитися в Єнісейську, а я з товаришкою-маляркою заризикували і всіли на перший пароплав “Дедушка”, що саме відпливав. Та не мали щастя – в половині дороги на пристані Козачинське над’їхав кур’єр з телеграмою до капітана, щоб скоріш завертав назад до Єнісейська, бо Красноярськ уже в руках “правительственных” військ – антибільшовицьких. Треба було або вертатись, або залишатись в Козачинському. Ми вибрали цей останній вихід, щоб бути ближче залізниці і при першій нагоді пуститися в дальшу дорогу». – Див. К. Малицька. Чом, чом, земле моя / Костянтина Малицька ; упорядкув., прим. та наук., ред. О. М. Івасюк, В. Є. Бузинської. – Чернівці : Букрек, 2015. – С. 362–363.

⁴ «Отклики Сибири» – політико-економічна, громадська й літературна газета друкувалася в Красноярську в 1914–1915 рр., з 30 липня 1915 р. почала виходити під назвою «Сибирская мысль», з 26 жовтня 1916 р. по 15 березня 1917 р. – «Енисейский край».

⁵ «Енисейская мысль» – щоденна позапартійно-прогресивна, економічна, політична й літературна газета виходила у Красноярську в 1912–1915 рр., ред. М. А. Мелналкенис.

⁶ «День» – орган соціалістичної думки, газета виходила в Петрограді в 1912–1917 рр. Редактор Я. Млодик, видавець М. В. Воронов.

кожне з нас взяло тільки малий багаж з найпотрібнішими речами. Думали, що родина вишле за нами всьо проче. Та ось комунікація зі Львовом перервала ся і ми оттуда ні письм ні річий не гроший не можемо тепер дістати. У Львові пропало мені в тюремній управі 200 руб., які мала на дорогу зложені, усї осталі гроші з'їла подорож, в якій усьо мусіли ми покупувати за свої гроші, бо ніяких «кормових денег» досі ніхто з нас не огледав. Писала до вуй¹, який живе на Кавказі і він відписав, що хоче телеграфічно вислати мені, що треба, та ось від місяця замовк – побоюю ся, чи не помер, бо був хорий. Таке моє положенє, а не ліпше і моїх товаришів. Трох з них (священики) живуть разом в Минусинськїм уїздї², прочі одиночком розкинені здовж Ангари в моїм сусідстві: найблизші у віддали 14 вйорств, найдальші о 100 вйорст.

За книжки, прислані мені, я щиро вдячна, особливо за російську граматику. Деякі українські вже читала, але прочитаю вдруге, бо тут в нас книжка і часопис по кілька разів читаєть ся. Не подала у своїй картці до Вас, яких сáме книжок хочу, бо картку писала на скорі, впрочім полишала Вам вибір. Тепер, користуючись Вашою добротою і ласкавостію, осміляю ся просити о слїдуюче:

Дуже придав би ся мені російський словар (російско-польский), бо тут ніхто не має, а також яка поважнїша научна праця про Сибір. З книжок заїнтересували би мене твори з области психольогії і жіночого руху, а також рада би мати яку гарну книжку для молодїжи у французькій, англійській або російській чи німецькій мові, яку можна би перевести на нашу мову. Тепер в мене доволі часу, так можу єго в отсей спосіб використати. До англійської книжки потрібний був би мені словарець (англійсько-російський або англ.-польський). Читала, що вийшла гарна повість для молодїжи Джек Лондона «Подорож на Осліпительнім»³. Вона появила ся і в російській перекладі, але я волїла би прочитати єї в оригіналі. За долучене число «Прикарпатської Русі»⁴ дуже вдячна – коли змога, я рада би дістати і другі числа, які вийшли в Києві – для нас воно вельми цікавим, що тамки пишеть ся.

Мені просто сором, що я стільки відраз прошень до Вас заношу, але – очевидно – дожидаю тільки того, що в Ваших силах буде здїлати. Впрочім за словарі і за видавництво для молодїжи зверну гроші, задержуючи собі книжки на власність. Так само і за «Сибір»⁵.

Ще раз сердечно дякую за пам'ять на мене і за усе прислане і остаю

З найглубшим поважанєм

Вп. Дорошенкам⁶ засилаю поклін.

КонстМалицка

Ш, 43297

Високоповажані і Дорогі Пані!

Ваш лист і посилку книжок дістала я доперва перед кількома днями, бо у час замерзання Ангари і Єнісею через два місяці була почтова комунікація зовсім перервана. Через два місяці були ми відтяти від світа – ні вістки ні листу від нікого!

¹ Вуй – діалектне, дядько, брат матері.

² Згідно тогочасного адміністративно-територіального подїлу, Минусинський повіт у 1898–1925 рр. займав велику частину Єнісейської губернії у верхній течії Єнісея.

³ Лондон Дж. Беглец (Путешествие на «Ослепительном») ; пер. М. А. Андреевой, И. А. Маевского. – Москва : Книгоиздательство И. А. Маевского, 1914. – 195 с. Оригінальна назва твору Джека Лондона – The Cruise of the Dazzler (1902).

⁴ «Прикарпатська Русь» – число вийшло в Києві. «Прикарпатская Русь» – російськомовне видання виходило у Львові у 1909–1915 рр., редактор С. Лабенський.

⁵ Головачев П. М. Сибирь / П. М. Головачев. – Москва : Книгоиздательское Товарищество «Дело», [1912]. – 236 с., [64] л. : ил. – («Великая Россия». Географические, этнографические и культурно-бытовые очерки современной России ; Т. 1).

⁶ Подружжя Дорошенків: Наталія Михайлівна Дорошенко (1888–1970) – українська драматична актриса, громадська діячка, активний член катеринославської «Просвіти»; Дмитро Іванович Дорошенко (1882–1951) – український політичний діяч, дипломат, історик, публіцист, літературознавець, бібліограф, засновник «Просвіти» на Катеринославщині, член Київського товариства старожитностей і мистецтв.

Я безконечно Вам вдячна за все прислане, а найпаче за довгий-теплий лист. Ви одні, що так щиро – по дружньому віднесли ся до мене, до моїх духових потреб і бажань. А книжка тут, письмо, добре слово від своїх – се найбільша наша відрада на чужині. Чужина! а одначе і тут є люди, добрі привітливі люди, які бачать в нас жертви світової війни, а не підданих ворожої держави. Люди добрі і край гарний. Сибір не такий страшний, як в Європі собі його уявляють – а наша Пинчуга одна з найгарніших деревень на Ангари. Особливо літом, коли тайга зеленіє, поля цвітуть, а Ангара блищить до сонця золотом. Вона не сіра, а справді золота, бо місцями є в ній золотий пісок. На березі рух лодок і все робить вражінє якоїсь європейської надморської оселі, як єї малюють на голяндських картинах. В останніх днях осені було тут дуже гарно і я годинами сиділа над рікою, коли заходяче сонце грало ніянсами на небі, на воді і на жовтіючих березах тайги. А тепер скрізь біло-біло і страшно тихо. Але ясно-соняшно кожний день, тим то море і мороз не дасть ся так відчувати. А мали вже 40 степенів Реоміра!¹

Хату маю теплу-привітну, багато фізичного занятя, так і не мерзну. Веду сама невеличке своє хазяйство, шию, вишиваю, пишу, читаю і – час минає. Що тижня дістаємо пошту і в той день трохи усі зденеровані – що принесе часопис? Хто відізве ся з рідного краю? Але з дому вістки не приходять, зате добрі люди не забувають. Товариші, ссильні на Сибірі, переписують ся зі мною і ділять ся новинами і – грішми.

Жити тут можна, тільки вмирати не хотіла би тутки. Таке тут кладовище страшне, без одної деревинки, а могили зрівнані з землею – тільки вітер гуде поміж хрестами і Ангара шумить під ворітьми цвинтарними. А в моїй душі живуть картини наших кладовищ, таких тінистих і цвітистих, що пахнуть васильком і мяткою і черемхою і родять в душі бажанє вічного супокою. Але ніхто не знає, де голову зложить у могилу. Вчора вичитала я в «Dzienniku kijowski»-ім² вістку про смерть д. Паньківського³ – а Ви ще у своїм письмі пересилаєте мені від нього книжки і привіт. А заки Ваш лист дійшов до мене, він вже упокоїв ся. Далеко від своїх найблизших, а всеж таки між своїми.

Глибоко потрясла мене також вістка про смерть Надії Кибальчич⁴ і та страшна трагедія єї житя, яку змалювали Ви у своїй статі «На дружні могили»⁵. Не знала я єї лично, але бачила раз у Львові в Тов-і педагогічнім. І досі згадуєть ся єї струнка статя і незвичайно смутне облича. Може і наше Педагогічне тов-о несвідомо докинуло каплю до єї чаші горя, бо довго здержувало виданє єї творів. Ще й досі остало там у Львові єї оповіданє для дітей в переводі з італійського. У час грози взяла я для безпеки рукопис до себе до дому, а коли мене арештували, передала усе П. Трусевичівній⁶. Дасть Бог, верне жите наше у своє русло і я подбаю видати оповіданє пок. Надії, а ремунарацію (часть) призначимо на ціль, яку Ви нам вкажете.

Книжки, які Ви зволили мені прислати, усі для мене цікаві. «Ястребова»⁷ вибрала на основі доволі прихильної рецензії в одній з часописий. Виданє «Задруги»⁸ і книжки «Український народ»¹

¹ Температура повітря 40 степенів Реоміра дорівнює 50° Цельсія.

² «Dziennik Kijowski» – суспільна, економічна й літературна газета польською мовою, заснована громадським й політичним діячем Володимиром Грохольським (1857–1914), видавалася в Києві у 1906–1920 рр. Відновлена 1992 р. з ініціативи Спільки поляків України.

³ Кость Федорович Паньківський (1855–1915) – провідник різних українських економічних установ у Львові, засновник часопису «Економіст» та «Економічної бібліотеки», член правління НТШ, редактор книжок і календарів «Просвіти». Під час Першої світової війни вивезений, як заручник, зі Львова у Київ, де й помер.

⁴ Надія Костянтинівна Кибальчич (1878–1914) – письменниця, онука етнографа, письменника й педагога М. Номиса (1823–1901).

⁵ Грінченко М. На дружні могили. Пам'яті Надії Кибальчич-Козловської та Любини Шеретюк : (Спомини) / Марія Грінченко // Основа : Вісник письменства, науки і громадського життя : [у 3 кн.] ; [за ред. А. Ніковського, В. Буряченка, І. Гаврилюка]. – Одеса : [З друкарні Акціонерного Южно-Русского Общества Печатного Дела], 1915. – Кн. 1, серп. – С. 84–106.

⁶ Трусевич Віра (?–?) – вчителька Городецької школи ім. Бориса Грінченка поблизу Львова.

⁷ Очевидно, йдеться про друге видання «Лекцій по истории западных славян» (Петроград, 1915) історика-славіста Миколи Володимировича Ястребова (1869–1923).

⁸ «Задруга» – велике кооперативне видавництво (1911–1922), пов'язане з Трудовою народно-соціалістичною партією, одним із засновників якого та беззмінним Головою правління був Сергій Петрович Мельгунов (1879–1956), російський історик ХХ ст. і публіцист. Видавництво створювалося з метою видання літератури народно-соціалістичної партії. Однак, окрім агітаційних брошур, опублікувало понад 500 книг, велика частка з них була недорогими, оскільки вони призначалися для освіти бідних верств населення.

не маю, але бою ся над'уживати більше Вашої доброти для мене. І так Ви завдали собі чимало труду і коштів, висилаючи таку пачку так далеко.

З київського комітету прислали мені біля і теплі річи на зиму (плащ не футро), але я вже у той час щонайбільше усе собі сама придбала, так що прийшло ся другим (також потребуєчим) відступити. Я поки що нічого тепер з одежі не потребую. Про одержане посилки повідомила Комітет двома картками.

З Москви з книгарні Тихомирова² прислали мені ще перед трема місяцями книжки – я думала, що се з припорученя редакції «Украинской Жизни»³, яку я о книжки просила. Журнала «Укр. Жизнь» я сама не дістаю, але мої товариші получають, так і я читаю.

Послідні числа «Прикарпатської Русі» прислав мені д. Шухевич⁴. Кажуть, що редакция тепер в Ростові над Доном. Як там буде посувати ся тилом вперед, то готова заїхати до нас на Ангари. Тут би ми її гарно зредагували!

Усім знакомим, Вп. Дорошенкам, Др. Федакови⁵ засилаю сердечний привіт і бажаня усього найкращого. Ми духом тут не падемо, бо віримо, що чим більший гнет і стражданє, тим близший воскресеня час. І ся віра каже нам витривати аж до кінця.

Ще раз дуже-дуже щиро дякую Вам, Дорогі Пані, за Вашу до мене прихильність і остаю з найглубшим поважанєм

КонстМалицка

Пинчуга 29 ноябрю 1915

Ш, 43296 (листівка)

Пинчуга 6/19 IX 915

Високоповажана Пані!

Минулого тижня вислала я до Вас довше письмо з подякою за прислані книжки і описом свого житя тут на Сибіри. Письмо пішло яко заказное, але післанець не віддав мені рецепісу⁶. Прошу, донести мені ласкаво, чи одержали Ви, Пані, мій лист.

З щирим поважанєм

КонстМалицка

Ш, 43295

Пинчуга, 20 января ст. ст. 1916

Високоповажані і Дорогі Пані!

Перед кількома днями вислала я до Вас письмо з подякою за одержані гроші, а ось сьогодні нова від Вас посилка. Пані, Ви надто добрі для мене! І стільки видатків собі робите! Мені аж прикро, ще Ви хорі, а думаете о других і хлопчите ся, як рідна мати, о Сибірських засланцях. Посилка ішла

---

¹ Вочевидь, ідеться про книжку Георгія Онисимовича Булашева «Украинский народ в своих легендах и религиозных воззрениях и верованиях. Вып.1 : Космогонические украинские народные воззрения и верования» (Киев : Типография Императорскаго Университета св. Владимира Акционернаго Общества Н. Т. Корчак-Новицкого, 1909. – 515 с.)

² Лев Олександрович Тихомиров (1852–1923) – російський журналіст, письменник, філософ.

³ «Украинская Жизнь» – літературно-науковий і політичний російськомовний місячник виходив у Москві у 1912–1917 рр. Відавець і адміністратор Я. Шереметинський, редактори – О. Саліковський і С. Петлюра, серед авторів М. Грушевський, В. Винниченко, А. Ніковський, С. Єфремов, В. Липинський, О. Русов, С. Русова та ін.

⁴ Володимир Осипович Шухевич (1849–1915) – визначний громадський діяч, етнограф, педагог і публіцист, дійсний член НТШ, ініціатор громадських установ у Львові: Товариства «Просвіта», Українського Педагогічного Товариства, засновник (і голова 1895–1910) товариства «Руська Бесіда», «Боян» (1891) і Музичного Товариства ім. Лисенка (1903–1915), для якого збудував будинок. Засновник і редактор дитячого журналу «Дзвіночок» (1890–1895), редактор газети «Учитель» (1893–1895), співредактор «Зорі», «Діла», «Руської читанки». Автор етнографічної п'ятитомної праці «Гуцульщина» (1897–1908).

⁵ Степан Іванович Федак (1861–1937) – визначний громадський діяч, філантроп, за фахом адвокат. У 1918 році державний секретар харчових справ уряду ЗУНР. Активний діяч ряду громадських організацій в Західній Україні. Організатор Комітету допомоги політичним в'язням, який очолював до кінця життя.

⁶ Рецепіс від польськ. geseris – «квитанція; розписка».

страх довго – сім тижнів! тим то Ви, Дорогі Пані, в своїм листі нічого не згадуєте о моїх до Вас письмах, які я протягом того часу до Вас вислала (одно заказне письмо, одно звичайне довший лист до Др. Федака). Але тепер вже хіба все те дістали.

Посилка, мимо так довгої дороги, прийшла у найкращім стані – нічо не попсувало ся, всьо добре, гарне, смачне. Такий дарунок у Пинчuzі то й без свят справжний празник. Тов. Балицький ручки цілує Вам, Пані, за сорочку і за пам'ять – а я найпаче вдячна Вам за Вашу фотографію. Ви немов відгадали моє бажанє, з яким я не сміла до Вас звернути ся. Повісила єї у себе над ліжком під образом Смоленської Матери Божої. Не маю зі собою карточок моїх дорогих рідних, померлих і живучих, так хай же їх всіх заступить мені тут образ людини, яка добротою великого свого серця стверджує, що звязи духа і серця сильніші іноді і кровних.

І за другі карточки з «нашими» людьми сердешне Вам спасибі! Шевченка вже мала – вициганила его у одного політичного русского, оправила в мережані рамці і якось аж лекше стало жити у хаті, коли він дивить ся на мене тими своїми добрими, розумними очима, що стільки горя бачили на свому віку.

Що моє горе супроти Єго, супроти горя соток, тисячий, мільонів других! Картинка, на котрій небо в однім кутку затегнуло ся маленькою хмаркою. Але сонце світить, ще не зайшло і день не сказав ще свого посліднього слова. А головна річ, що я сама свого положеня зовсім не беру трагічно. Може бути, наколиб стала я тонко аналізувати теперішне моє положеня, порівнувати з минулим, страхати ся будучим – воно вийшла б би справді трагедія. Але я в аналізу не бавлю ся, бо й часу на те нема – жию хвилию, думаю о найблизшій нинішній, і не піднімаю занавіс завтрішньої днини. Уявляю собі іно ясно і плястично всі страховища теперішньої війни, входжу у найдрібніші деталії трагедий там на поли бою і там серед родин бездомних, осиротілих і моє власне терпінє так розливаєть ся у загальнім мори болю, що вже й не можу его розпізнати, котре моє питоме – а котре чуже людське.

Навіть Різдвяні Свята тут далеко від своїх не спричинили мені багато смутку. Свят Вечір провела в двійку з тов. Балицьким, а другої днини відвідали нас найблизші сусіди по Ангарі: брат Гродський¹ і акад. Неділка². А кожного вечора стояла під ялинкою у мене громадка діттий – а діти скрізь на світі вносять радість у хату, розганяють смуток з найбільш захмареного чола. І тим людство кріпить ся. Не стане нас нинішніх, заступлять вони нас завтра і може як раз їм судило ся побачити день правди і братерства народів...

Моє здоровля гарно мені служить – морозів великих нема, воздух тут чудовий, багато працюю фізично і се всьо на добро мені виходить. Хто зна', може як раз треба мені було такого «курорту» як сибірська Пинчуга і Провидіне в особі полковника Лукіянова записало мені рецепту: «Сибір! Довша подорож в більшій товаристві, широкий простір, обнижена температура, багато руху. Вживати аж до ... окончанія военного положенія в Галициі».

Але Ви, Пані, засмутили мене тяжко вісткою про лихий стан Вашого здоровля. На милий Біг! шануйте ся! Нам всім так треба таких людей, як Ви. Невжеж Ви позабули клич бл. п. Паньківського³: «Тримаймося!»? Він тамки у незвісному найшов товаришів і певно не бажає собі, щоб слідували туди за ним ті, котрим тут на землі ще треба жити і бороти ся і бути сонцем для других, але Ви ось, Пані, для мене. Шануйте своє здоровля!

Ручки Вам цілую за все добро, яке Ви тягом мені ділаєте. Знаю, що много Ви в житю терпінь винесли і найдорожші серцю істоти втратили⁴ – але коли ще є у Вас яке личне бажанє, так хай милостивий Бог позволить Вам втішатись его здійсненям.

¹ Гродський Йосиф (?–?) – монах ордену Базиліанів, камердинер митрополита Андрея Шептицького (1865–1944), предстоятеля Української греко-католицької церкви.

² Володимир Неділка (?–?) – галицький адвокат і хормейстер.

³ Блаженного пана Костя Паньківського.

⁴ Після двох ув'язнень на початку 1906 р. у доньки Насті розвинувся туберкульоз. У 1907 р. було заарештовано чоловіка Бориса Дмитровича. У 1908 р. самій Марії Миколаївні зробили складну операцію, а в жовтні померла єдина двадцяти трьохлітня донька. У лютому 1909 р. помирає маленький онук Володимир, важко починає хворіти чоловік, тому подружжя Грінченків у вересні їде на південь Італії. У травні 1910 р. в італійському місті Оспедаленні помирає Борис Грінченко.

Від тов. Балицького низенький поклін передаю, а від себе найщиріші здоровліня і бажаня кріпкого здоровля і бадьорої думки.

Сердечно вдячна і глибоко Вас

поважаючи

КонстМалицка

Р. С. В залученю лист до о. Михаїла¹.

III, 43294

Пинчуга, 17 (30) січня 1916

Високоповажані і Дорогі Пані!

Сими днями одержала я опять посилку від Вас – 30 руб. Справді, не знаю, як Вам подякувати за Вашу доброту до мене. Але ураз і прикро мені, що Ви, Дорогі Пані, себе кривдите, посилаючи мені так багато гроший. У Вас також не переливаєть ся, а живе в Києві хиба дорожше, чим тут. Приймаю вдечним серцем Вашу жертву, але прошу, не присилайте мені більше гроший. Я вже якось уладила тут свої фінанси і при підмозі американського консуля, если вона і дальше буде нам присилана, зможу тут якось жити. Впрочім, переконую ся з кожним днем, що в дійсності людина дуже мало потребує і тільки чиста привичка навчила нас їсти кілька раз у день і спати на подушках. Можна жите значно упростити, а чим воно простійше, тим краще.

У нас тепло, тепло, як на весну – по 5–6°². Аж мені дивно! Деж ті прославлені морози сибірські? Чи їм тільки в нас в Європі таку незаслужену рекляму зроблено, чи в сьому році небеса спеціально ласкаві на Сибір задля нас ссильних? Правда, в грудни мали ми тут кілька кріпких морозів по 47° і 50° Реоміра³, але при тім були такі гарні дні, ясні, соняшні, що ми цілу днину ходимо бувало по проходах – не хоче ся заходити у хату. Бо в хатах студенійше, чим на дворі і лекше застудити ся. Хати препогано будовані; скрізь щелі: в підлозі, в стінах, в стели. А пічки тут іно зелізни – затопиш і вмить стає в хаті страшно гарячо, а рівночасно з усіх усюдів вітер дує. Варити тут тяжко нам дуже, бо на зелізних пічках гореч престрашенна, а до великих печий, які тут є також, треба спеціальних горшків. На одну особу не оплатять ся заходи. Но, але я варю сама і очевидно, зідаю те, що наварила – а коли сама не зім, то допоможуть мені мої столівники. Є їх у мене ціла громада: Заора, Соболюшка, Пестрой, Сірушка I, Сірко, Чорний, Манефія, Буско, Сірушка II. Є ще і чудовий кіт китайський Васька, але він аристократ і моїми обідами нехтує. Він їсть іно свіже молоко, сахатина і стерлядку.

Зимові місяці і тут мають свої прелести. Від Покрови аж ген у піст ходили вечерами «маскари», поперебирані хлопці і дівчата і просили ся під вікнами, впустити їх у хату, заспівати пісоньку. А в піст почали ся вечоринки жінок, що сходять ся разом прясти льон і вовну. Тільки від Нового Року до Йордану ні одна не возьме веретина в руки. В той час ходять шулікуни (сибірські демони) по селу і горе жінці, котра пряде. В сю мить вбивають їй веретено за шкіру. Шулікуни – то після повіря народу – високі, кріпкі чорні мужики у високих островерхих шапках. Давнійше була в них більша сила – цілий рік ходили по селу і давили на роздорожах людей і худобу, але тепер «свято у нас стало у Пінчугі». Відкіля та святість тут взяла ся, не могла я дізнати ся – мабуть се людське горе, що поплило на Сибір із Європи, так освятило сї місця, що самі демони його жажнули ся.

А на Різдво устроїла я у себе ялинку, яка стягнула усю Пинчугську дітвору. Не бачили ще ніколи тут «йолки» і радощам не було кінця.

А на Йордан знов тутешня школа уладила «діточий вечір» зі співами, деклямаціями, читанєм казок. Була і я. І так все мені нашу рідну школу у Львові нагадало – єї розцвіт у послідних часах до війни, нашу борбу за єї право існуваня у спольщенім Львові, наші мрії на будучність. Що тепер дієть ся там з тими нашими школами? Писала мені в жовтні одна товаришка зі Львова, що школи Товариства педагогічного почали фундувати – чи всі, не пише. А шкода, щоби впали. Тільки труду ми в них поклали, тільки жертв зложило ся на них, тільки лепт найбільшого пролетаріяту... І одна

¹ Михаїл Львович Цегельський (1848–1944) – церковний і громадський діяч у Галичині, греко-католицький священник, дійсний папський шамбелян (камергер), граф Римський (титул наданий Папою Римським).

² За шкалою Цельсія – 6,25°–7,50°.

³ Відповідно 58,75° Цельсія і 62,5° Цельсія.

тільки думка затроює мені тут жите: може там на руїнах встає тепер нове жите, робітників треба мільйони, а я ось тут сиджу без діла і може ще й роки прийдець ся так сидіти. Війні і кінця не видати.

А у мене до Вас, Пані, одно проханне. Ви такі добрі, що я осмільяю ся Вас ще й чужими справами трудити. Річ така:

Тут в Снісейській губ. в селі Перовское п. отд. Бельское¹ живе одна Полька, Ванда Стрончакова, вивезена з Галичини разом зі мною. Вона, вдова по котарі² (либонь Українці), попала в тюрму зовсім невинно внаслідок якогось злобного доносу. Сиділа у Львові разом зі мною довший час, а відтак нас розділено. Я поїхала з нашою громадою і була вже по двох місцях тут у Пінчужі, вона страшним етапом «подорожувала» чотири місяці без гроша і без одежі. Се старша вже жінка (63 роки), незвичайно інтелегентна і добра; в тюрмі була для нас всіх, а для мене спеціально, великою моральною підмогою. Всім нам додавала сили, віри в краще, в перемогу чистої ідеї. Про місце її побуту я дізнала ся доперва недавно зовсім случайно, а ось перед тижнем дістаю від неї лист. Вона в страшнім положеню – не має теплої одежі, не має грошей; щоби з голоду не вмерти, прийшло ся їй шити чолдонам фартухи. Ніхто, знать, не порадив їй тамки, щоби внесла подане до консуляту о підмогу. Я післала їй, що могла, але з моєї одежі не багато їй придасть ся, бо вона жінка висока і огрядна. Дуже хотіла би я їй допомогти; вона з чоловіком своїм багато робили доброго для простолюдя польського і українського, а ось і тепер, хоч сама нічого не має, а заопікувала ся нашим українським мужиком, що попав там разом з нею, купила йому теплі вальонки, повезла хорого у больницу і просить мене в листі о одежу для нього. (Одежу ми тут для нього зібрали між мущинами ссильними). Положене її погіршає ще думка про одинака сина (Богдан), що пішов на війну і ніякої вістки від півтора року вона про нього не має.

А моє прохане до Вас, Пані, ось в чім: Будьте такі добрі і підіть до київського польського Комітету опіки над виселенцями, представте їм страшне положенє п-ні Стрончакової і просіть, щоби на вказану висше адресу вислали їй теплу одіж, біля, з постелі що-то (коцик³, простирали). Пишу тому до Вас, щоби справу вкоротити, бо заки написала би я до неї, а вона до Комітету, проволоклось би усе місяцями.

Буду Вам несказано вдячна, як отсе моє прохане сповнити.

Послідними аж часами дізнала ся про смерть бл. п. Александра Русова⁴. Він свого часу прислав був мені гроші, а вона книжки, я відписала йому подяку, але моє письмо (ще за його житя) чогось то мені назад завернено, Мабуть, не було вже його у Києві, і до д. Русової писала я з приводу смерті її мужа, але не знаю, чи вона мій лист одержала. Я писала на адресу київську (ул. Благовіщенська). Наколиб Ви, Пані, мали нагоду бачити ся з д. Русовою⁵, так вискажіть їй ще й Ви від мене найщиріші слова спочування.

Др. Федакови, дд. Дорошенкам і всім знакомим засилаю поклін, а Вам, Дорогі Пані, найщиріші здоровліне і бажання усього найкрасшого.

З глибокою пошаною
КонстМалицка

III, 43293 (листівка)

Пинчуга, 9 лютого 1916

Високоповажані Пані!

Вашу послідню посилку (дві пачки книжок) з 30.XII.915 сегодня одержала. Сердечно дякую Вам за сей новий доказ Вашої безмежної доброти. Мабуть дістали Ви вже усі мої попередні листи. Коло мене усе старе – дні довші, тепло, дожидаємо весни. Дістали тут в сусідство на Ангару нових

¹ Снісейська губернія, село Перовське, поштове відділення Бельське.

² Нерозбірливо.

³ Коцик – розм. від коць – грубе вовняне однотонне вкривало з начісками.

⁴ Олександр Олександрович Русов (1847–1915) – український земський статистик, етнограф, фольклорист і громадський діяч. Чоловік Софії Русової.

⁵ Софія Федорівна Русова (1856–1940) – український педагог, прозаїк, літературознавець і громадська діячка, родом з Чернігівщини. Дівоче прізвище – Ліндфорс (її батько полковник шведського походження Федір Ліндфорс, мати – французенка Ганна Жерве, дочка генерал-губернатора Омська). З 9 років жила в Києві, де в 1871 р. разом із сестрою організувала перший дитячий садок і позашкільну освіту для дорослих. Співзасновниця та редактор педагогічного журналу «Світло» (1910–1914). Дружина Олександра Русова.

товаришів, професорів з української гімназії в Яворові: Ставничого¹ і Ліськевича². Були у мене в переїзді. Виїхали в два тижні по нас з Галичини, а ось доперва тепер приїхали сюди. Збираємося у щораз більший гурт.

Тов. Балицький дякує за ласкаву пам'ять і шле поклін. Прошу поздоровити від нас о. Цег.³ і Др. Федака і всіх знайомих. Дуже мені жаль п. Дорошенків. Поклін їм!

Усім найкращим здоров'я Вас, дорогі Пані –

КМалицка

Ш, 43292

Пинчуга, 12(26) марта 1916

Високоповажані і Дорогі Пані!

У нас незабаром почнуться розтопи і постова комунікація опята буде перервана на шість–вісім тижнів. Користаючи з послідних тижнів постових пересилок на Ангари, пишу до Вас отсей лист. Дістанете його мабуть в саму Пасху, так вже при тій нагоді прийміть і святочні желаня. Либонь для нікого сей Великдень веселим не буде, але Вам між своїми у рідній землі всеж таки лекше прийдесть ся його зустрічати. А колись-колись прийде Великдень для усіх...

У нас весна. Тепло, свіжо. Жайворонки сюди не прилітають, але зате сеї пятниці в день Сорока святих мучеників пекли тут жайворонки з тіста, а діти грали ся ними по гумнах, молячи Бога о урожай і здоров'я для скотини. І ті жайворонки заховують аж до Великої Середи, а тоді розмочуть їх і в Великий Четвер дадуть скотині зісти.

Снігу тут дуже мало і внедовзі підуть діти в ліс за кляквою. Кажуть, вона тут під снігом дозріває. Мужики тепер на ловах далеко в глибокій тайзі. Убили тут вже кілька медведів, оленів, лосів, а бідний голодний рись зайшов в саму Пинчугу в одно гумно і стрінув смерть. Чудова його скіра висить тепер в лавці і є до куплення за 20 руб.

Весною пахне довкола, хоч ще ледом скована Ангара. Але небавом⁴ сонце і єї розкує і тоді стане вона морем. І буду мати єї під самою хатою, таку могутну, горду, що не знає перепон і зносить їх силою своєї волі – стихійної волі. Але та розкована вода Ангари відділить нас опята від світа, від людий на довгі-довгі дни. Кілько подій преважних може скласти ся за той час, а ми про них дізнаємо ся аж по двох місяцях, може як раз тоді, коли другі ще важнійші знівелюють вагу перших.

Спасибі Вам, дорогі Пані, за прислані книжки. У довгі зимові вечори були вони для мене несказаним добром і розрадою. І другі наші з них користали. Оповіданя Васильченка⁵ подобали ся мені. Теми іноді дуже прості, але опрацьовані з талантом і мова гарна. Е в них гумор і поезия, те, що складаєть ся на твір артистичний. «Гірські акварелі» Хоткевича⁶ носять усі знамена естетичної душі автора, тільки псують цілість деякі диссонанси, які непотрібно вплив автор у чудову музику гуцульських верхів.

Я запренумеревала собі «Українську Жизнь» і дістала вже першу книжку, Доволі цікава. Як читаю в часописах, «Основа»⁷ закрыта. Довго вікувала!

¹ Роман Омелянович Ставничий (1889–1959) – український хоровий диригент і педагог. За фахом адвокат. Родом з Галичини. Учився в Музичному інституті імені Лисенка у Львові. Вояк Легіону УСС. Повернувся 1921 р. з полону в Коломию, диригував у хоровому колективі товариства «Коломийський Боян». Диригент і вчитель музики в Бережанах, Яворові, Коломиї та на еміграції в Німеччині та в США (Бофало).

² Дмитро Ліськевич (?–?) – учитель української мови в Яворівській гімназії та опікун пластового куреня в ній до Першої світової війни.

³ Михаїл Львович Цегельський.

⁴ Небавом – діал. незабаром, скоро.

⁵ «Оповіданя» (1915) – друга збірка у творчому доробку Степана Васильовича Васильченка (справжнє прізвище – Панасенко; 1879–1932), українського письменника й педагога.

⁶ Збірка оповідань «Гірські акварелі» (1914) належить Гнату Мартиновичу Хоткевичу (1877–1938), письменнику, історичу, бандуристу, композитору, мистецтвознавцю, етнографу, педагогу, театральному та громадсько-політичному діячеві.

⁷ «Основа» – освітньо-політичний і господарський тижневик (з 1909 р. двотижневик), який виходив у Львові в 1906–1913 рр., видавець і редактор Я. Левицький.

Я тепер студіюю англійську мову і переводжу дещо з неї. Крім того хочу перевести або зладити переробку історії Еллен Келлер¹, тої Американки, що сліпа і глухоніма силою волі укінчила університет і – як каже про неї Марк Твен – побіч Наполеона найвизначніша людина XIX століття². Така книжка – думаю – саме тепер в часі страшних трагедій людей, серед безлічи каліцтв, буде підбадьорувати нещасливих кличем геніяльної дівчини-каліки: «Є один обов'язок – обов'язок мовчання. Наколи тобі жите не всміхаєть ся, не затроюй його другим – мовчи!»

Дякую Вам сердечно за інтервенцію³ в справі п. Стрончакової за посередництвом Др. Федака. Усім найкращим здоровлю і від тов. Балицького шлю поклін. Вп. Дорошенкам усього добра бажаю.

З глибоким і щирим побажанєм
КМалицка

III, 43291 (листівка)

Високоповажана Пані Добродійко!

З щирою подякою відсилаю прислані мені свого часу гроші. Книжки і кошти усіх посилок зверну пізнійше.

Усім найкращим здоровлю і з глибоким поважанєм остаю

КонстМалицка

Пинчуга, 4.XII.916

III, 43290

Пинчуга, 18(31).XII.916

Високоповажані і дорогі Пані!

Ваш лист і посилку одержала сими днями. Велике Спасибі за все. Ви мене прямо застиджуєте Своєю добротою – нічим Ви, любі Пані, переді мною не виноваті і не говоріть сего. Мовчали, не писали, бо – видно – не могли. А я також мовчала, бо бояла ся, чи не вразила Вас чим у послідних листах і передумувала їх зміст і хотіла до Вас написати перша знова і здержувалась. Кілька разів питала про Вас Др. Федака, що з Вами, чи не хорі може, але він якось також мовчав – правда, се було вже перед його виїздом з Києва.

Ви, дорогі Пані, робите собі непотрібно видатки на мене, посылаючи мені стільки ріжних річий. Крім цукру і свічок у нас тут все те можна дістати і певно дешевше, чим в Києві. Я вже так уладила собі тут жите і хазяйство, що все найпотрібнійше маю. Сир і масло сама роблю, сама варю, хоч давнійше ніколи кухнею не займала ся (так якось обставини житеві склали ся), а тепер з приємністю хазяйничаю і «веду дім» і дуже тішу ся, коли до мене заїде котрий з товаришів приангарських, а я можу угостити його зупою з рябчика і нашими галицькими пирогами зі сиром і сметаною. За роботою скорійше минає час і важкі думки не морочать голови і здоровійшою чує ся людина. Но – і гріє ся при фізичній роботі. А в нас сего року страшні морози; від трох тижнів день в день по 50° Реоміра. У воздуху стоїть така густа «копоть», що світа божого не видно. Палимо в печці тягом день і ніч, але воно небогато помагає, бо хати тут дуже погано будовані, ніяк не заосмотрені ні зовні ні з внутрі. Перестудити ся дуже легко, а з ревматизмом то вже хиба кождий з нас поверне домів. Ну, та се дурниця, коби іно знатте, що повернемо, а ще важнійше, що там уладить ся нове наше громадське жите краще, чим перед війною, що у великім світовім пожарі і наша доля перекуєть ся на ліпшу. Чи воно станеть ся? годі нині сказати. Послідні події в Австрії на се не вказують

¹ Гелен Адамс Келлер (англ. Helen Adams Keller; 1880–1968) – сліпоглуха американська письменниця, громадський діяч і викладач.

² Марк Твен 1906 р. писав про Гелен Адамс Келлер: «Вона дорівнює Цезарю, Олександрю Македонському, Наполеону, Гомеру, Шекспіру та всім решта безсмертним. Через тисячу років вона буде так само знаменита, як і зараз». Див. : Марк Твен. Собр. соч. : в 8 т. Т. 8. – Москва : Правда, 1980. – С. 215. – (Библиотека «Огонек». Зарубежная классика).

³ Інтервенція від лат. *interventio* – «втручання».

(автономія Галичини, самостійна Польща), але війна не сказала ще свого останнього слова і хто зна', як нечайно проявити ся може невмируча животність українського народу. Я вірю в нього! Не в дипломатию політиків наших, не в ілюзоричні обіцянки монархів, а вірю в нашого «Найми́та», що в рокову хвилю зуміє найти путь свою і скинути кайдани. Страх цікаві часи тепер переживаємо – варто жити і слідити за подіями хоч через грохіт гармат і море крові ... і власні муки. Мене се як раз підбадьорює. Іноді примикаю очі і несу ся думкою в Європу. Як всі народці пхають ся вперед, а кожде простягає руку за короною. Очевидно, перша стара грішниця Польща верещить на всю Європу і Америку про свої кривди; вбрала ся в чорну туалету і кокетує на два боки. А там Бельгія і Сербія і малесенька Черногора, а тепер ще й прибула Румунія. Тільки український великан мовчить, іно мимрить щось там про себе у Відни, але підколотна змія Апольонія раз-враз заголює його своїм визгом. А він такий дужий, такий широкоплечий – лишень розмахнути ся йому гаразд в право і в ліво і сестричкам по зубам: сій і тій по оба боки, тільки щоби їм зуби вибити. О Господи! тільки розмахнути ся і зуби вибити.

Де нам взять Богдана... без Переяслава? У моє вікно світить місяць – ніч така тиха-тиха, аж лячно. Іноді здаєть ся мені, що я не на землі, а на якійсь вимерлій планеті. Так тихо буває іно ночью на Сибірі. А там за Уралем грають гармати, кипить бій, а ми тут ждемо-ждемо.

А моя дорога учениця, найліпша учениця школи нашої, Галька Степанівна¹, «пленний австрійській офіцер» у неволі в Ташкенті. І пише мені: «Ви, Пані, в снігах Сибіру, а я в жарі полудня. І ждемо». Але вона така ще молода і смілива, нераз ще піде у бій і побідить. Так, вони молоді мусять побідити. Яке щастя, що на нас старих не кінчить ся історія – яке щастя, що з одного дерева теше судьба домовину і колиску.

Був час, що мені страшно було тут вмирати, а тепер байдуже. Если є друге жите і так моя душа злучить ся з моїми дорогими там у рідній країні, а нема, так однаково, яку землю справлятимуть мої кости: європейську чи азійську. А одначе... яка глупа людська природа – а одначе десь в найглибших закутинах душі дροжить тихесеньке бажанє, щоби спочати на вічний сон там на Личакові у Львові в тім прегарнім куточку поміж могилою мами² і діда³. Здаєть ся, саме там найкраще ся спочивало.

Пять літ минає, як вмерла моя мама, а вмерла на ту страшну недугу, на яку доводить ся помирати п-ні Драгомановій⁴. Боже! Яка се страшна недуга, як тяжко дивити ся на муки дорогої нам людини. А ще як тій людині приходить ся і терпіти морально, як ось Людмилі Михайловній – мати діти і не могли їх впослідне попрощати! П-ню Трушеву⁵ знаю лично; така симпатична жінка. А тепер і на неї впало горе. Боже! де його нема? у якому царстві, у якому государстві?

---

¹ Йдеться про Олену Іванівну Степанів (близькі у побуті називали її до одруження Галька Степанівна) (1892–1963) – українського історика, географа, громадську та військову діячку; першу у світі жінку, офіційно зараховану на військову службу в званні офіцера. Вона навчалася у Львівській приватній дівочій школі ім. Т. Шевченка Українського педагогічного товариства і була членкинею організації «Пласт». У 1912 р. вступила до Львівського університету на філософський факультет, студіювала історію та географію. Була активною учасницею січово-стрілецького руху, співзасновницею товариства «Січові стрільці–II», провідницею жіночої чети. 1914 р. – увійшла до складу Комітету об'єднаних стрілецьких товариств, виїхала на фронт як командир жіночої чети Українських Січових Стрільців. Відзначилася відвагою у боях за гору Маківку (квітень–травень 1915 р.), стала хорунжим. 29 травня 1915 р. під час бою під Лисовичами на Болахівщині потрапила до російського полону. У 1915–1917 рр. перебувала як полонена в Ташкенті, повернулася до Галичини у квітні 1917 р.

² Мама К. Малицької – Олена Гетьманчук-Малицька (?–03.03.1911) померла на 62 році життя, похована на Личаковському цвинтарі у Львові, поле № 5 (Див.: Криса Л., Фіголь Р. Личаківський некрополь. Путівник / Любомир Криса, Роман Фіголь. – Львів: [б. в.], 2006. – С. 163).

³ Дід К. Малицької по материній лінії Антоній Степанович Петрушевич (1821–1913) похований на Личаковському цвинтарі у Львові, поле № 5 (Див.: Криса Л., Фіголь Р. Личаківський некрополь. Путівник / Любомир Криса, Роман Фіголь. – Львів: [б. в.], 2006. – С. 166).

⁴ Людмила Михайлівна Драгоманова (1842–1918) – дружина й соратниця громадського діяча, вченого і публіциста Михайла Петровича Драгоманова (1841–1895).

⁵ Аріадна Михайлівна Драгоманова (1878–1954) – дружина Івана Труша (1869–1941) – українського художника, критика й організатора мистецького життя Галичини, за якого вийшла заміж 1904 р.

Сьогодні написала я прошене до американського консульства в Владивостоці, щоби на основі договору, який заключили правительства руске і австрійське в справі виміни плінних, вистарало ся мені о дозвіл на поворот домів і дало підмогу на подорож. Прибую, хоч не дуже вірю в успіхи. Хоч я не мущина в віці літ 16 до 50, і не військовий доставець і не воєнно-плінний, а все таки думаю, що матушка Росія підтягне мене під § 2, себ то «лица, задержаны временно с причины высших соображений». І ось задля тих висших «соображений» прийде ся мені тут сидіти до сивої коси, до жовтого зуба. А все за те, що з незнакомим мені близше Дорошенком і незнакомим мені близше Гогенцоллярном¹ хотіла відривати Україну від Росії.

За прислану мені книжку «Степ»² сердечно Вам, Пані, дякую. Я вже єї читала (Др. Охримович³ мені прислав), але прочитають тепер товариші. Книжок і газет маю тут доволі, коби іно був час на читане. А то справді, цілий день тільки всілякої іншої доконечної роботи, а день короткий, так іно вечери остають на духову працю. Хотілоб ся іноді щось написати, так годі. До самостійної праці чогось перо не складає ся – зате перевела багато з російської, французької і англійської мови, між іншим дуже гарне оповідане для дітей зі шведського славнозвісного Гаерштема⁴. Тепер переводжу інтересну річ англійського: «Кілька сторін з життя турецьких жінок» одної царгородської Гречинки⁵. Річ нова і у нас незвісна. Ще сеї зими хочу зібрати поміж бабушками і дедушками приангарські казки. Мають бути займаючі – казав мені один руский етнограф.

Перед тижнем, значить перед одержанєм Вашої посилки, вислала я Вам, Пані, на стару адресу 30 руб., які Ви мені свого часу післали. Прошу, їх ласкаво без урази прийняти. Я тепер фінансово стою добре, так і почала сплачувати довги. Внедовзі відішлю Вам і книжки, бо хочу мати меньше багажу на дорогу чи до дому чи на той світ, як прийшлоб ся вмирати.

Але Ви, Пані, держіть ся духом не падайте і вмирати хай Вам не захочує ся. Як воно тут є, се вже знаєте, а як там, про се крім «бабусі з того світа» ніхто ще нічого путнього не розповів. Будь-що-будь, таки жите найбільше наше добро. Має воно свої світлі і темні сторони і в сїм саме його принада. Я сто разів у днину облеку собі пальці об залізну пічку і нігті геть вже стерла, вискребуючи горшки – се чорна сторона мого життя; але вістка від своїх, Ваша дорога сердечна посилка – се світло. А тут ще такі любо потрясаючі перви новини: Румунія бере в шкіру, цар Константин скобоче Серайя з заду, Англієць Wells⁶ сказав Полякам правду в очи і т.д.

Здоровлю Вас, Пані, усім найкращим і з Новим Роком бажаю здоровля, сили, бадьорости. Ваша
КонстМалицка

III, 43289

Пинчуга, 20 січня 1917

Високоповажані і Дорогі Пані Добродійко!

Сьогодні одержала я Ваше письмо в справі звернених Вам мною 30 руб. Мабуть і Ви вже дістали мій довший лист, який я сейчас по одержаню від Вас святочної посилки, Вам післала. Значить ся справа вияснена і Ви, Дорогі мої Пані, хиба вже жалю до мене не маєте. Справа зовсім проста: у прикру хвилину Ви, предобра людино, поспішили мені з помочию як рідній і я Вам за се безконечно

¹ Гогенцоллерн Вільгельм II (1859–1941) – останній німецький імператор і пруський король, який правив у 1889–1918 рр. у Німеччині.

² «Степ» – альманах літературного, наукового і громадського життя українців був надрукований в Одесі 1916 р., редактор А. Ніковський.

³ Володимир Юліанович Охримович (1870–1931) – громадсько-політичний діяч, етнограф, адвокат, журналіст. З 1899 р. дійсний член НТШ і голова його Статистичної комісії. 1915 р. заарештований представниками російської влади в Галичині і депортований до Сибіру. 1918 р. повернувся до Львова. Увійшов до Української національної ради ЗУНР. З 1923 р. – голова Народної трудової партії, з 1925 р. – в УНДО. 1921–1925 рр. – професор Львівського таємного українського університету, декан юридичного факультету.

⁴ Гаерштам Г. Вакації над морем / Густав Гаерштам ; пер. зі шведського Константи́ни Малицької. – Львів : Накладом Українського Педагогічного Товариства, 1925. – 96 с. : іл.

⁵ Цей переклад не було надруковано.

⁶ Отто Велс (нім. Otto Wels; 1873–1939) – політичний діяч Веймарської республіки, соціал-демократ.

вдячна, як рівнож за всі ті добрі річі, якими Ви хотіли мені осолодити мій побут тут на чужій чужині. Ну, але годі все брати і брати. Нині, коли я менш потребує, моїм обов'язком є довг звернути – і так звертаю лиш масеньку його частинку, лиш материяльну часть, а не годна як слід відплатити Вам за те моральне добро, за ту скріплючу відраду, яка з кожною Вашою посилкою на мене спливала. В однім я тільки похибила, що рівночасно з грошевою посилкою не вислала і листа пояснюючого. Я збирала ся його писати, та ось надійшла нова посилка від Вас. А сам сухий короткий відтинок переведа може і завдав Вам болю, дорогі мої і насунув негарні думки про мене. Простіть і забудьте!

А книжки таки Вам відішлю, бо що мені з ними робити? Забирати зі собою годі і хто зна', чи в дорозі не буде ревізії, чи не поконфісують усього. Ми й тут непевні ні дня ні години. Бували вже ревізії по деяких деревнях, може і до нас впасти нечаяно, а такий жандарм не розбирає, легальна книжка чи ні, усе тащить. А шкода би! Я тут і своїх маю трохи книжок і журналів і те навіть хотіла би Вам переслати. Не зробила сего досі, бо в нас тепер утруднена дуже поштова комунікація з Богучанами. Звичайні письма і карточки передає нам тут переїзджуюча почта що тижня і вибирає наші з поштової скринки, яку в Пинчузі маємо – але за посилками і порученими листами треба їздити до Богучан. Нам нікому зі сильних їздити не вільно, а з других людей не все знайдеть ся певний чоловік. За давного пристава жило ся свобіднійше, тепер тяжше, може тому й частійше свитає в голові думка про побіг...

З краю скупі дуже одержуємо послідніми часами вісти; письма йдуть страх довго і пропадають в дорозі. Одна відрадна нотка звенить у всіх письмах з Галичини, що наша там рідна школа і серед грохоту армат працює. Львівські народні наші приватні школи дівчорі помістити не можуть, так єї багато зголошує ся, а найпаче до Городецької школи ім. Грінченка¹. Прикру одначе вістку принесла мені послідня картка зі Львова, що п-на Віра Трусевичівна, перша учителька тої школи, зломала ногу. Вона в останних часах учительвала десь на провінції (не у Львові) і там склало ся нещастя. Перележала в шпитали, а тепер мала приїхати до Львова на дальшу курацію. От і ті, що не йдуть на війну, можуть окалічити. Тяжко, що впало воно на бідну дівчину, ідейну народну робітницю.

Усім найкращим здоровлю Вас, дорогі Пані і прошу ще раз, простіть, що завдала Вам несвідомо болю і вразила Ваші почування. І будьте певні, що коли найду ся опять в потребі, до Вас першої зверну ся о поміч.

Ваша

КонстМалицка

Підготовка текстів та коментар
Зінаїди Пахолок

---

¹ Українська народна школа імені Бориса Грінченка на Городецькому передмісті Львова.